

УДК 343.85(477)

В. В. ШЕНДРИК,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕФІНІЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто погляди науковців на поняття «взаємодія», основні форми взаємодії; проведено критичний аналіз нормативних відомчих документів, що регламентують взаємодію оперативних підрозділів; запропоновано дефініцію превентивної взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з іншими суб'єктами попередження злочинів.

Сучасна злочинність, якій властиві організованість, професіоналізм, транснаціональний характер, діяльність якої має особливо тяжкі наслідки, становить небезпеку не лише національним інтересам окремої держави, а й всьому світовому співтовариству. Вона посягає на цілий комплекс найбільш значущих соціальних цінностей, таких, як життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини, безпека суспільства і держави, приватна, суспільна й державна власність тощо. Злочинні угруповання, проникаючи в органи законодавчої влади й державного управління, у правоохоронні й судові установи, лобіюють у них свої незаконні інтереси, завдають значних збитків суспільству та державі в цілому, а також людині зокрема.

Висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам ускладнює, а іноді й унеможливує виявлення ознак вчинюваних ними злочинів суто кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами [1, с. 5].

Слід зазначити, що наука і практика постійно працює над шляхами подолання та мінімізації означених негативних явищ. Як свідчать результати дослідження, один із важливих і ефективних напрямів протидії означеним негативним явищам полягає у своєчасному і якісному проведенні попереджувальної діяльності оперативними підрозділами органів внутрішніх справ (далі – ОВС). Водночас успіх та результативність від здійснення вказаної діяльності оперативними підрозділами ОВС суттєво підвищується за умови добре налагодженої взаємодії з іншими суб'єктами попередження злочинів (прокуратура, суд, Служби безпеки України, громадські організації, населення тощо).

З огляду на предмет нашого дослідження необхідно з'ясувати термін «взаємодія» та запропонувати похідне від нього поняття.

Для дотримання логічної послідовності процесу дослідження розглянемо етимологію терміна «взаємодія».

Взаємодія як філософська категорія – це одна із загальних форм взаємозв'язку явищ, предметів, сутність якої полягає у впливі одного предмета чи явища на інше. Взаємодія визначає існування і структурне формування будь-якої системи, її входження в систему вищого порядку. У зв'язку з цим є очевидним те значення, якого набуває взаємодія оперативних підрозділів під час превентивної діяльності. Їхня взаємозалежна діяльність дозволяє уникнути ускладнення криміногенної ситуації на найвищому рівні – загальнодержавному.

У теорії військової справи під взаємодією розуміють погоджені за завданнями, напрямком і часом дії в інтересах досягнення мети бою. Причому погодженість тут розуміється як поєднання в єдине ціле процесу планування, ухвалення рішення і ведення спільних дій [2, с. 95–96].

Соціологічний підхід дозволяє схарактеризувати взаємодію як необхідний елемент сумісного (спільного) та погодженого існування великої кількості різних суб'єктів у суспільстві (соціумі).

Спеціально-юридичний підхід дозволяє схарактеризувати нормативно-правові акти, які регламентують взаємодію органів внутрішніх справ, зокрема транспортної міліції з питань профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень. Таким чином, спеціально-юридичний підхід до поняття взаємодії свідчить, що її сутність не зводиться тільки до спільної діяльності суб'єктів, а містить у собі більш широке коло

зв'язків і контактів, які отримали нормативне визначення.

У науковій літературі поширеним є підхід щодо розгляду взаємодії у широкому та вузькому значеннях. У широкому його розуміють – як співпрацю, що реалізується у спільних узгоджених діях, спрямованих на спільну мету, у взаємній допомозі під час вирішення завдань. Так, Т. Л. Маркелов підкреслює, що «взаємодія – це глибоке поняття, до якого входять спілкування, зв'язок і взаємодопомога у вирішенні спільних завдань» [3, с. 87–88]. У вузькому значенні термін «взаємодія» полягає у планомірному здійсненні комплексу заходів в певній сфері, наприклад у боротьбі із злочинністю. Сутність взаємодії полягає у спільних узгоджених діях, спрямованих на спільні цілі, у взаємодопомозі при вирішенні завдань.

Водночас у юридичній літературі існують різні дефініції взаємодії, які слід коротко розглянути і проаналізувати.

Так, М. О. Тучак вважає, що взаємодія міліції з іншими учасниками процесу забезпечення громадського порядку, попередження та запобігання правопорушень – це заснована на законах і підзаконних актах, узгоджена за цілями, часом і місцем діяльність, спрямована на вирішення завдань щодо попередження і запобігання правопорушень шляхом найбільш раціонального застосування взаємодії між міліцією і учасниками процесу [4, с. 163–164].

О. М. Музичук, розглядаючи проблеми взаємодії органів внутрішніх справ із громадськістю, визначає її як «такий стан взаємозв'язків між ними, за якого вони здійснюють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу діяльності з метою підвищення ефективності охорони громадського порядку та боротьби із правопорушеннями» [5, с. 148].

В. М. Плішкін виокремлює два види взаємодії:

– позитивну, під якою пропонує розуміти «такий режим взаємозв'язків між елементами системи органів внутрішніх справ, який забезпечує погоджене функціонування з метою розв'язання загальних завдань»;

– негативну взаємодію в органах внутрішніх справ – як режим взаємозв'язків між елементами системи органів внутрішніх справ, за якого функціонування цих елементів спрямоване на досягнення протилежних цілей (вплив та дії кожного спрямовані на те, щоб перешкодити розвитку іншого суб'єкта) [6, с. 503].

Взаємодія в органах внутрішніх справ, на думку К. К. Єрмакова, – це заснована на законах та підзаконних актах, узгоджена за метою,

місцем та часом діяльність різних ланок системи органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

О. О. Аксьонов визначає взаємодію в органах внутрішніх справ як спільну діяльність конкретних служб і підрозділів, спрямовану на вирішення загальних завдань, які мають рівноправне становище [7, с. 128].

Досліджуючи питання взаємодії органів внутрішніх справ із державною податковою службою у процесі здійсненні правоохоронної діяльності, Л. О. Фещенко пропонує власну дефініцію «взаємодія органів внутрішніх справ з податковою службою». На її погляд, це спільна узгоджена діяльність, яка базується на об'єктивно існуючих необхідних взаємних зв'язках між ними та спрямована переважно на захист прав і свобод людини і громадянина та економічних інтересів держави [8, с. 5].

У сучасній криміналістичній літературі існує кілька визначень поняття «взаємодія». Так, М. О. Селіванов відзначає, що взаємодія полягає в узгодженій діяльності щодо забезпечення успішного розкриття і розслідування злочинів кожною із сторін у межах своєї компетенції властивими їй засобами та методами.

І. М. Сорокотягин вважає, що взаємодія – це узгоджена діяльність процесуально незалежних учасників досудового розслідування, яка передбачає доцільне поєднання їх ділових і особистих якостей та спрямована на ефективне розкриття і розслідування злочинів. Така взаємодія повинна ґрунтуватися на законі або підзаконних актах.

Під взаємодією, на думку О. М. Порубова, слід розуміти співробітництво, яке ґрунтується на спільності мети й організоване таким чином, що дії слідчого і експерта взаємно узгоджуються для досягнення найкращого результату в здійсненні завдань кримінального судочинства.

У роботах Р. С. Белкіна взаємодія визначається як одна із форм організації розслідування злочину, що являє собою засноване на законі співробітництво слідчого з органами дізнання, спеціалістами, експертами. Це співробітництво погоджене за цілями, місцем та часом [7, с. 128].

Серед учених у сфері оперативно-розшукової діяльності також існують різні точки зору на дане питання. Принагідно зазначимо, що О. Г. Лекарь одним із перших у теорії оперативно-розшукової діяльності запровадив поняття «взаємодії оперативних апаратів ОВС», під якою розумів спільні або погоджені за часом, місцем та метою дії двох і більше підрозділів (органів) щодо вирішення конкретних завдань боротьби зі злочинністю [7, с. 129].

Означеного вченого підтримує Д. В. Гребельський та додає, що під час взаємодії суб'єкти даного процесу здійснюють управління в одній сфері діяльності (боротьбі зі злочинністю) з тими самими завданнями [9, с. 56].

В. І. Якушко вважає, що під взаємодією оперативних підрозділів органів внутрішніх справ варто розуміти погоджену за цілями, місцем і часом організаційну, засновану на законі і підзаконних актах, спільну чи погоджену діяльність підрозділів ОВС, спрямовану на інтеграцію всіх сил і засобів оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, координацію їхніх зусиль і послідовність використання методів ОРД, концентрацію цих сил і засобів у єдиному центрі для вирішення завдань попередження, профілактики, розкриття і розслідування злочинів, оперативно-розшукового супроводу кримінального судочинства, забезпечення безпеки всіх учасників кримінального процесу й інших осіб.

Однак у цьому визначенні існує, на наш погляд, істотна неточність: у ньому не визначено коло компетенції осіб, що мають право проводити таку діяльність. Дана неточність усунута в навчальному посібнику «Оперативно-розшукова діяльність. Терміни і визначення», де під взаємодією розуміють засновану на законі і підзаконних актах, погоджену за місцем і часом у необхідних межах діяльність оперативних апаратів ОВС, здійснювана відповідно до їх компетенції і спрямовану на попередження, виявлення і розкриття злочинів, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють їхньому здійсненню. Необхідність такої взаємодії обумовлюється єдністю головних завдань з боротьби зі злочинністю, специфічністю функцій цих служб і наявністю в них різних можливостей у профілактиці, попередженні і розкритті злочинів, можливістю координації зусиль у боротьбі з мобільними злочинцями, а також злочинами минулих років [2, с. 96–97].

Ще один учений радянської епохи – В. М. Атматжитов – пропонує під взаємодією підрозділів карного розшуку з іншими службами міськрайорганів внутрішніх справ при розкритті злочинів розуміти засновану на законі та підзаконних нормативних актах їх погоджену діяльність процесуального, оперативно-розшукового, адміністративного та організаційно-управлінського характеру із застосуванням найбільш доцільного сполучення притаманних суб'єктам взаємодії сил, засобів і методів, що дозволяє досягнути високих результатів у розкритті злочинів і відшкодуванні матеріального збитку [7, с. 45].

Аналіз наведених точок зору вчених, які досліджували проблеми взаємодії оперативних підрозділів та відповідно поняття, пов'язані з нею, свідчить про те, що в радянський період було започатковано полеміку з приводу дефініції «взаємодія» в оперативно-розшуковому аспекті, яка до цього часу ще триває.

Далі слід розглянути окремі думки вчених, які працюють на даний час у незалежній Україні. Одразу звернемо увагу на дефініцію, наведену О. М. Бандуркою, за сприяння і безпосередньої участі якої був розроблений і прийнятий Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». На думку останнього, взаємодія – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дії кількох оперативних підрозділів щодо вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [10, с. 140].

Вивчивши сукупність багатьох ознак, які розкривають сутність процесу взаємодії, В. Д. Пчолкін сформулював поняття взаємодії як засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, попередження та розкриття злочинів [7, с. 130].

І. П. Козаченко та В. Л. Регульський вважають, що взаємодія – це своєрідна модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, які здійснюються з урахуванням відповідних умов оперативної ситуації (обстановки). Інакше кажучи, це концентрація сил, засобів і методів для досягнення поставленої мети, здійснення відповідних спільних заходів, вибір таких тактичних прийомів або їх комбінацій, які найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни силами і засобами, що є в розпорядженні суб'єктів взаємодії при найменших затратах і при безумовному дотриманні чинного законодавства [7, с. 180–181].

Слід зазначити, що наведені визначення не є вичерпними, існують й інші, які за певними елементами відрізняються один від одного. У той же час усіх їх можна звести в певні групи залежно від ознак, які кожен автор закрив у дефініцію «взаємодія» у площині оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Так, до першої групи можна віднести поняття, запропоновані О. М. Бандуркою [10, с. 139], А. А. Глієвим [12, с. 8], Д. В. Гребельським [9, с. 56], В. П. Захаровим [13, с. 8], В. Д. Пчолкіним [7, с. 130], М. В. Стащак [14, с. 116] тощо. Указані вчені відносять до категорії «взаємодія»

дії декількох суб'єктів взаємодії, погоджені за часом, місцем та метою.

Другу групу науковців становлять В. М. Аتماжитов [7, с. 45], В. Я. Мацюк, В. А. Некрасов, Л. В. Родинюк [7, с. 132] тощо. Останні пропонують під взаємодією різних суб'єктів протидії злочинності розуміти погоджену діяльність процесуального, оперативно-розшукового, адміністративного та організаційно-управлінського характеру.

Третю групу формують вчені В. П. Сапалов [15, с. 40], О. О. Дульський, Г. О. Душейко [16, с. 55–56]), які вважають, що взаємодія – це сумісна організована внутрішня та зовнішня діяльність, узгоджена за метою, місцем і часом.

До четвертої групи входять В. П. Євтушок [17, с. 23], І. П. Козаченко, В. Л. Регульський [7, с. 180–181], Д. М. Середа [18, с. 156], І. Р. Шинкаренко [16, с. 59] тощо. На їхню думку, під означеним процесом варто розуміти концентрацію сил, засобів і методів для досягнення поставленої мети.

П'ята група включає погляди таких науковців, як К. В. Антонов, С. В. Діденко, Н. Є. Філіпенко [19, с. 138] тощо, які дотримуються думки, що взаємодія – це узгоджена за метою та іншими умовами спільна діяльність двох або більше підрозділів, під час якої вони здійснюють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу спільної діяльності.

Таким чином, існують різні підходи вчених у сфері ОРД до терміна «взаємодія» та похідних від нього понять. Це, у свою чергу, постійно призводить до полеміки з цього приводу та ускладнює розуміння даного процесу як практичними працівниками, так і вченими.

З метою повноцінного дослідження питання стосовно терміна «взаємодія у сфері ОРД» нами

було проаналізовано окремі положення нормативно-правових актів. Як результат, встановлено часте використання терміна «взаємодія» у:

– законах України «Про міліцію» [20], «Про оперативно-розшукову діяльність» [21], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [22] тощо;

– спільному наказі МВС України, СБУ, ДКСОДК, ДМКУ, НГУ, МОУ, МЮУ від 10 серпня 1994 р. № 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442 «Інструкція про взаємодію правоохоронних та інших державних органів у боротьбі із злочинністю» [23];

– наказах МВС України від 25 червня 2001 р. № 507 «Настанова про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів» [24] та від 24 вересня 2010 р. № 456 «Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України» [25].

Проте в жодному з названих документів не розкрито зміст поняття «взаємодія», що, на наш погляд, можна віднести до суттєвих прогалин сучасного українського законодавства, зокрема у сфері ОРД.

Зважаючи на наведене, а також на гармонізацію вітчизняного законодавства відповідно до європейських норм і стандартів, нами розроблено та вперше запропоновано дефініцію «превентивної взаємодії оперативних підрозділів ОВС з іншими суб'єктами попередження злочинів». На нашу думку, це – завчасно погоджена за часом, місцем, необхідними ресурсами (матеріальними і технічними), виконавцями та об'єктами попереджувального впливу спільна діяльність означених суб'єктів з метою профілактики, запобігання та припинення злочинів, які готуються, та замаху на них.

Список використаної літератури

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.
2. Шендрик В. В. Правові та організаційно-тактичні основи профілактики пенітенціарної злочинності : навч. посіб. / В. В. Шендрик, В. В. Марков, Н. Є. Філіпенко. – К. : РВВ МВС України, 2009. – 116 с.
3. Бандурка О. М. Діяльність транспортної міліції в Україні щодо профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень : монографія / О. М. Бандурка, В. М. Бабакін, В. М. Момот, В. В. Шендрик. – Х. : Оберіг, 2010. – 152 с.
4. Тучак М. О. Адміністративно-правові засади діяльності дільничних інспекторів міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Микола Олексійович Тучак. – Х., 2002. – 209 с.
5. Музичук О. М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олександр Миколайович Музичук. – Х., 2003. – 193 с.
6. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : НАВСУ, 1999. – 702 с.
7. Оперативне розпізнавання : монографія / В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюк. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.
8. Феценко Л. О. Взаємодія органів внутрішніх справ з державною податковою службою у здійсненні правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. О. Феценко. – К., 2007. – 21 с.

9. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть / под ред. А. Г. Лекаря, Д. В. Гребельского. – М. : МВД СССР, 1972. – 304 с.
10. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Ч. 1 / О. М. Бандурка. – Х. : Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.
11. Козаченко І. П. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності : монографія / І. П. Козаченко, В. Л. Регульський. – Л. : Львів. ін-т внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 219 с.
12. Глісвий А. А. Взаємодія кримінальної міліції та оперативних підрозділів Державного департаменту України з питань виконання покарань у боротьбі із злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Глісвий Андрій Анатолійович. – Х., 2002. – 260 с.
13. Захаров В. П. Проблеми діяльності оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи щодо боротьби зі злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / В. П. Захаров. – Х., 2001. – 16 с.
14. Стащак М. В. Отримання і використання первинної оперативно-розшукової інформації (за матеріалами діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Стащак Микола Володимирович. – Л., 2009. – 263 с.
15. Сапальов В. П. Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи) : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Сапальов Володимир Павлович. – Х., 2002. – 253 с.
16. Хараберюш О. І. Нелегальна міграція: проблеми координації протидії : монографія / О. І. Хараберюш, І. Р. Шинкаренко, І. Ф. Хараберюш. – Донецьк : Ноулдж, 2010. – 335 с.
17. Євтушок В. П. Організація інформаційного забезпечення збору, аналізу та оцінки оперативних відомостей / В. П. Євтушок // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 3. – Дод. № 1. – С. 17–29.
18. Середа Д. М. Тактика розкриття злочинів у сфері приватизації оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Середа Дмитро Миколайович. – Х., 2001. – 234 с.
19. Антонов К. В. Правові та організаційно-тактичні основи попередження і розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин чи бойових припасів : монографія / К. В. Антонов, С. В. Діденко, Н. Є. Філіпенко. – Херсон : Чуєв С. М., 2008. – 188 с.
20. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ // Зібрання законодавства України. – Серія 3. – 2000. – № 1. – Ст. 8.
21. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
22. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
23. Інструкція про взаємодію правоохоронних та інших державних органів у боротьбі із злочинністю [Електронний ресурс] : затв. спільним наказом МВС України, СБУ, ДКСОДК, ДМКУ, НГУ, МОУ, МЮУ від 10 серп. 1994 р. № 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0225-94>.
24. Настанова про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів : затв. наказом МВС України від 25 черв. 2001 р. № 507. – К. : МВС України, 2001. – 16 с.
25. Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : затв. наказом МВС України від 24 верес. 2010 р. № 456. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0105-11>.

Надійшла до редколегії 13.11.2011

ШЕНДРИК В. В. ДЕФИНИЦИЯ ПРЕВЕНТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ДРУГИМИ СУБЪЕКТАМИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Рассмотрены взгляды ученых на понятие «взаимодействие», основные формы взаимодействия; осуществлен критический анализ нормативных документов, регламентирующих взаимодействие оперативных подразделений; предложена дефиниция превентивного взаимодействия оперативных подразделений органов внутренних дел с другими субъектами предупреждения преступлений.

SHENDRYK V. DEFINITION OF PREVENTIVE INTERACTION OF OPERATIVE DIVISIONS OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES WITH OTHER SUBJECTS OF CRIME PREVENTION

Sights of scientists at the concept «interaction», the basic forms of interaction are considered; the critical analysis of the standard documents regulating interaction of operative divisions is carried out; the definition of preventive interaction of operative divisions of internal affairs agencies with other subjects of the prevention of crimes is offered.